

ZNAKOVÝ SLOVNÍK? JEDINĚ DICTIO!

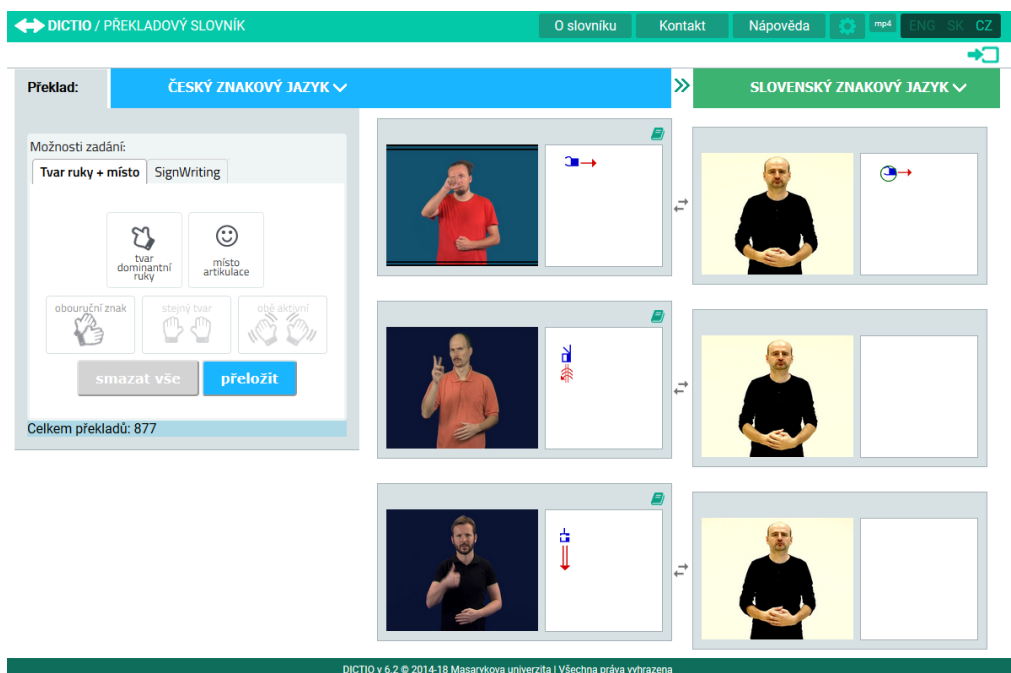
Jan Fikejs

Středisko Teiresiás, Masarykova univerzita,
Komenského náměstí 2, 60200 Brno,
fikejs@teiresias.muni.cz

Anotace: Na Masarykově univerzitě je od roku 2005 vyvíjena slovníková platforma Dictio, která umožňuje publikovat jak slovníky konvenční, tak slovníky znakových jazyků a vzájemně je provázat na různých úrovních. Díky tomu lze nabídnout slovníky výkladové i překladové a na jednom místě. Takové různorodé slovníky vyžadují specifické vyhledávací nástroje, kterými Dictio ale disponuje: textové nástroje pro mluvené jazyky i specifické nástroje pro data znakových jazyků (např. hledání podle tvaru ruky, místa artikulace). Zahrnuté výkladové slovníky obsahují gramatické informace, údaje o geografickém rozšíření pojmu i příklady užití v kontextu. Tyto údaje jsou vždy uváděny ve stejném jazyce jako popisované heslo. Tyto, ale i další vlastnosti odlišují slovníky na platformě Dictio od drtivé většiny běžných slovníků znakových jazyků, které bývají koncipovány jako překladové a jen jednosměrné. Konkrétně slovník českého znakového jazyka obsahuje nejen vysokoškolskou terminologii, ale postupně shrnuje lexikum (znaky) z existujících slovníků.

Historie

Slovníkový systém DICTIO původně vznikl jako slovník pro potřeby neslyšících studentů a tlumočnicků českého znakového jazyka Masarykovy univerzity v době, kdy se odborná terminologie v různých oblastech, které neslyšící na vysoké škole studovali, teprve tvořila. V té době byly existující slovníky ne vždy jednoduše dostupné a také hledání napříč nimi ani tehdy nebylo velmi pohodlné. Proto tým specialistů ze střediska Teiresiás Masarykovy univerzity postupně vybudoval slovníkové úložiště, které by umožnilo obsáhnout existující slovníky a zároveň je doplnit o chybějící údaje tak, aby popis obsažených hesel v češtině i českém znakovém jazyce byl strukturálně srovnatelný, vnitřně obdobně organizovaný a možný v celé šířce bohatosti jak jazyka mluveného, tak znakového. Tím tak poskytl nejen studentům a tlumočnickům dostatečně bohatý a dostupný slovníkový materiál, ale přinesl i nové možnosti pro lingvistický výzkum.

Obr. 1 – překladový slovník český znakový jazyk – slovenský znakový jazyk

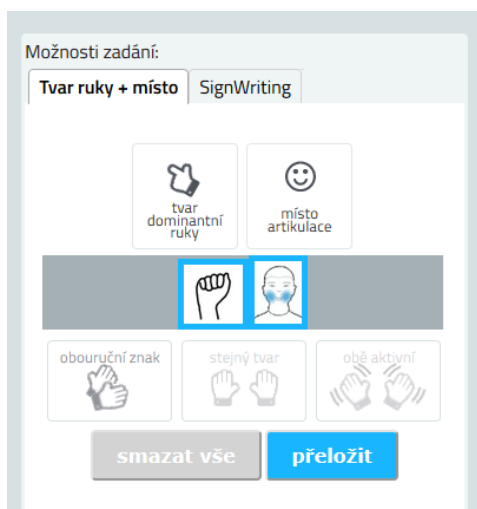
Současnost

Dictio v současnosti zahrnuje údaje o slovní zásobě sedmi jazyků. Postupně jsou zařazována hesla českého znakového jazyka, češtiny, slovenského znakového jazyka, slovenštiny, angličtiny, amerického znakového jazyka a mezinárodního znakového systému. Ve formě výkladových slovníků je v tuto chvíli zpracovaná slovní zásoba češtiny a českého znakového jazyka, která nyní obsahuje několik tisíc veřejných hesel. Výkladové slovníky slovenského znakového jazyka, amerického znakového jazyka a mezinárodního systému obsahují několik desítek ukázkových hesel a v nejbližších letech budou postupně ve spolupráci se zahraničními partnery rozšiřovány.

Překlady mezi jednotlivými jazyky jsou v různých počtech dostupné prostřednictvím překladových slovníků, přičemž je možné volit libovolnou kombinaci napříč všemi obsaženými jazyky. Nejen tedy např. čeština – český znakový jazyk, ale např. také český znakový jazyk – americký znakový jazyk, nebo mezinárodní znakový systém – slovenština (ukázka viz obr. 1). Slovník českého znakového jazyka v tuto chvíli do velké míry pokrývá znakovou zásobu z dosud vydaných slovníků.

Vyhledávání

Každý slovník disponuje nástroji pro vyhledávání výrazu v daném jazyce, což umožňuje dohledat jednotlivé výrazy i bez znalosti jejich běžného překladu a takové, které lze přeložit do jiného jazyka jen obtížně, či jejich ekvivalent v jiném jazyce neexistuje vůbec (například klasifikátory). U mluvených jazyků (čeština, angličtina, slovenština) to znamená běžné textové vyhledávání, u znakových jazyků pak vyhledávání na základě tvarů dominantní ruky a místa artikulace (viz obr. 2) a vyhledávání na základě (fonetického) transkripčního systému SignWriting, který umožňuje přesnější zadání hledaného znaku. Výkladové slovníky znakových jazyků navíc umožňují vyhledávat hesla podle jejich překladu do většinového mluveného jazyka (ve slovníku českého znakového jazyka je tedy možné hledat znaky také na základě jejich překladu do češtiny).

Obr. 2 – možnosti zadání hledání pro znakové jazyky

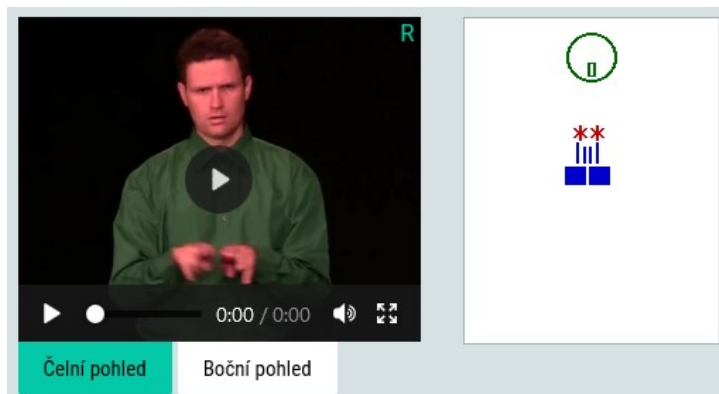
Struktura hesel ve výkladovém slovníku

Jednotlivá hesla znakových i mluvených jazyků jsou vnitřně strukturovaná totožně. Základem každého slovníkového hesla je slovo, resp. znak samotný v jeho základní podobě. Základem českého hesla je tedy české slovo v prvním pádu jednotného čísla zapsané latinkou, v případě českého znakového jazyka je to znak v základním tvaru zachycený prostřednictvím videa z čelního a bočního pohledu, který je doprovázený transkripcí SignWriting pro lepší názornost použitých tvarů rukou, pohybu i mimiky (viz obr. 3).

Následuje tzv. formální část, kde nalezneme např. slovní druh. V případě češtiny pak také způsob skloňování a časování slova, v případě českého znakového jazyka potom způsob tvoření množného čísla, informace o regionu rozšíření daného znaku, zda se jedná o novotvar, či archaismus. Kromě toho v této části najdeme i informace o existenci regionálních či jiných variant (např. brambor, brambora) (viz obr. 4).

Po této části následují popisy jednotlivých významů konkrétního slova, či znaku. Specifikou slovníků, které jsou v rámci Dictio zpracovávány, je že maximum informací o hesle daného jazyka je uváděno v témže

jazyce, jako jazyk popisovaného hesla. Informace např. o češtině jsou tedy uváděné v češtině, informace o angličtině v angličtině a informace o českém znakovém jazyce v českém znakovém jazyce. Informace o heslech (znacích) znakového jazyka jsou ve slovníku vloženy formou videí. Tento princip neplatí pouze o formální části, kde jsou informace omezeny na stručné heslovité informace uváděné formou psaného textu.

Obr 3. Reprezentace znaku českého znakového jazyka

Lexikální kategorie: podstatné jméno;
Mluvní komp.: [br(atr)] - *nepovinný*

Oblast užití: celá ČR

Stylistické varianty

V1

Obr. 4 – Ukázka formální části hesla českého znakového jazyka

Popis významu je doplněn o příkladové věty, které ilustrují způsob užití slova či znaku v kontextu a zároveň mohou lépe ilustrovat popisovaný význam. Ke každému významu jsou pak přiřazena synonyma v daném jazyce formou interaktivních odkazů. Poslední část popisu každého významu je vyhrazena překladům do dalších jazyků, které jsou v Dictio obsaženy (viz obr. 5).

Překlad

CZ: [bratr](#) (ve významu 1) , EN: [brother](#) (ve významu 1) ,

IS	ASL	ASL

Obr 5 – Ukázka překladů na další jazyky hesla ve výkladovém slovníku

Za posledním významem můžeme nalézt speciální část obsahující odkazy na specifická slovní spojení, ve kterých se popisované slovo či znak užívá (např. „černý pasažér“ – není pasažér, který je černý, či „vysoká škola“ – škola, která není hodně vysoká). Tato slovní spojení jsou vnitřně členěna stejným způsobem jako jednotlivá hesla (viz výše).

Překladové i výkladové slovníky jsou vnitřně provázané, což umožňuje přechod mezi výkladovým a překladovým slovníkem v libovolnou chvíli práce se slovníkem (viz obr 6).

The image shows the DICTIO online dictionary interface. At the top, there is a search bar with 'bratr' entered and a 'přeložit' button. Below the search bar, there are two main panels. The left panel, titled 'bratr', contains a table of grammatical forms, a definition, and examples. The right panel, titled 'bratr', contains a video of a sign language interpreter, a map of the Czech Republic, and various linguistic details.

bratr

Lexikální kategorie: podstatné jméno, mužský rod
Tvary od formy *bratři* jsou v současné době vázány na význam 3.

	jednotné číslo	množné číslo
1. pád	bratr	bratři, bratří
2. pád	bratra	bratřů; bratří
3. pád	bratřovi; bratru	bratřům; bratřím
4. pád	bratra	bratry; bratří
5. pád	bratře	bratři, bratří
6. pád	bratřovi; bratru	bratřech; bratřích
7. pád	bratrem	bratry; bratřimi

Význam 1
mužský sourozenec

Příklady užití:
Váš nevlastní bratr k matce nemá žádný vztah, který by zakládal jeho právo na dědictví.
Když byl bratr Josef v roce 1920 propuštěn z Národních listů, Karel, solidárně, dal výpověď také.

Překlady:
EN: *brother* (ve významu1)

Význam 2
označení a oslovení člena některé organizace (politické, sportovní, náboženské)

Příklady užití:
Ke shromážděným občanům z balkonu radnice promluvil starosta Sokola, bratr Alois Horák.

Překlady:
EN: *brother* (ve významu2)

bratr

Lexikální kategorie: podstatné jméno;
Mluvní komp.: [br(atr)] - nepovinný
Oblast užití: celá ČR

Stylistické varianty
V1

Význam
Zdroj: ASL, Oficiální Televidní

Příklady užití

Vztahy
synonymum

Překlad
CZ: *bratr* (ve významu 1), EN: *brother* (ve významu 1).

Obr. 6 – provázanost překladových a výkladových slovníků

Literatura

Dictio – výkladový a překladový slovník online; [dictio.info]